

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

7. Панишко С.Д. Формування території Волинської землі у XII – на початку XIV століття: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук 07.00.04 / Інститут археології НАНУ. – К., 1997. – 24 с.
8. Полесье // Энциклопедический словарь. – Т. XXIV. – СПб.: Издатели Ф.А. Брокгауз; И.А. Ефрон, 1896. – С. 456–457.
9. Булдей В.Р. Горизонты мелиорации. – К.: Радянська школа, 1987. – 159 с.
10. Шикломанов И.А. Влияние хозяйственной деятельности на речной сток. – Ленинград: Гидрометеиздат, 1989. – 334 с.
11. Шейнин Л.Б. Земельно-мелиоративное законодательство и политика в России на рубеже XIX – XX веков // Мелиорация и водное хозяйство – 1990. – № 11. – С. 59–60.

УДК 94 (477.82) «18

О.П.Прищепна

УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА)

На прикладі діяльності одного з середніх навчальних закладів м. Рівне у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. у статті розглядається механізм формування міського культурного простору на території Волинської губернії.

Ключові слова: освітньо-культурний простір, реальне училище, бібліотека, шкільні заходи, розважальна культура.

На примере функционирования одного из средних учебных заведений г. Ривне во второй половине XIX – начале XX ст. в статье рассматривается механизм формирования городского культурного пространства на территории Волынской губернии.

Ключевые слова: образовательно-культурное пространство, реальное училище, библиотека, школьные мероприятия, развлекательная культура.

Based on the example of one secondary school establishment in Rivne, this paper examines the process of development of a cultural space in towns of Volyn Province in the second half of the 19th – the beginning of the 20th cc.

Key words: educational and cultural space, vocational school, library, school events, entertaining culture.

У сучасній вітчизняній історіографії помітне місце приділяється проблемам розвитку міст на усіх етапах існування цивілізаційного суспільства. Звернення до цієї теми дозволяє прослідкувати їхню роль практично у всіх сферах людської життєдіяльності (зокрема в державотворчих процесах).

Які підходи запропоновані науковцями до вивчення природи міста – цього складного соціального організму? Класична схема, яка на сьогодні є найбільш поширеною в українському містознавстві пропонує вивчення міст через характеристику їхніх функцій – насамперед економічної (промисловість, торгівля, транспорт), адміністративної, військової, культурної тощо. При цьому поступово утверджується думка про комплексний підхід до з'ясування природи міста. При такому підході дослідник намагається розглянути місто як багатофункціональний механізм [1; 28; 19].

На сьогодні перспективним виглядає розгляд міста в соціокультурному контексті. Як відомо, місто забезпечує велику різноманітність та інтеграцію людської діяльності. У свою чергу соціальна діяльність (як міської влади, так і його мешканців) передбачає формування і наявність певного культурного простору, у межах якого реалізуються ці зв'язки.

Культурний простір (і середовище, яке його формує) вбачається у множинності проявів духовного людського спілкування у межах міста. Це те, що об'єднує між собою різні етнічні спільноти, з різними уподобаннями, відмінним соціальним статусом тощо. Його наявність та інтенсивність розвитку може засвідчувати про певний зріз еволюції урбанізаційних процесів. У баченні сучасними російськими дослідниками культурного простору його формують такі основні соціокультурні елементи як система освіти, культурно-просвітницькі установи, книга, періодика, культурно-інформаційна комунікація як засіб поширення знань. Це можуть бути бібліотеки, театри, музеї, картинні галереї, виставкова діяльність, наявність друкарень та їхньої продукції, мережа книжкової торгівлі, підписка на газети, журнали тощо [21].

Важливо прослідкувати усі етапи формування і подальшого розвитку культурного простору українських міст. На етапі переходу від традиційного аграрного до індустріального суспільства, який як відомо, у підросійській Україні розпочався в

другій половині XIX – на початку XX ст. головний компонент, який домінував у процесі формування культурного простору міст, вбачається насамперед у сфері освітнього життя. Адже довготривалий час саме навчальні заклади були чи не єдиними осередками поширення знань і виступали тими комунікативними чинниками, які формували ту образно кажучи тканину культурного середовища міського соціуму, поширюючи її на різні верстви міського населення. У цьому сенсі умотивованим може бути використання терміну «освітньо-культурний простір», коли мова йде про розвиток міст у XIX столітті в українських губерніях Російської імперії.

З огляду на малу чисельність мешканців міст підросійської України впродовж усього XIX ст., найбільшою виступала група малих і середніх міст, до якої можна віднести міста з чисельністю населення від 5 до 20 тисяч населення. Саме такими була переважна кількість повітових міст (36) і частина містечок трьох правобережних губерній царської Росії у складі Київської, Подільської і Волинської. Повітове місто Рівне (на той час Ровно) Волинської губернії може розглядатися як типове мале місто фактично впродовж усього XIX ст. Так, у 1861 р. у ньому проживали 6402 жителі. І лише на початок XX ст. за показниками чисельності населення його можна віднести до групи середніх міст (34240 мешканців у 1914 р.) [22, с. 50].

На той час у його поліетнічній палітрі продовжував домінувати єврейський компонент (він складав 56, 6 %), водночас частка українського населення зросла до 30, 8 %; поляки склали 8 % в загальній чисельності населення Рівного (2750 чол.). Надзвичайно малочисельною за статистичними даними виглядала частка російського населення Рівного, оскільки вона не перевищувала 0,2 % населення і яку склали 94 чол. [26, с. 66–67]. Однак саме російське етнічне представництво (а це переважно ті члени міського соціуму, які мали відношення до державних структур, у тому числі й до організації діяльності Рівненського реального училища, про яке піде мова нижче), виступало в першу чергу провідниками державної політики, направленої на прискорення інтеграції населення Правобережної України в систему російської влади.

Зрозуміло, що вона проводилася шляхом русифікації, спрямованої на ліквідацію насамперед національної ідентичності

українського корінного етносу. А якщо мова йде про міста, то й інших етнічних верств міського населення. Таким чином, можемо говорити, що формування освітньо-культурного простору міст відбувалося під неослабною опікою держави, яка організовуючи, або контролюючи цей процес вибудовувала так званий «русский мир» (російське культурне середовище), у тому числі й у Рівному.

Розглянемо, на нашу думку, один із визначальних чинників у формуванні освітньо-культурного простору Рівного – цього типового осередку міського життя на українських землях, які перебували у складі Російської імперії, – а саме діяльність середнього навчального закладу – чоловічої гімназії (з 1872 р. – реального училища). Зазначимо, що наявні документальні матеріали, які зберігаються у Державному архіві Рівненської області (більше 1200 справ, представлених у трьох фондах – Ф. 394. Рівненська гімназія Волинська губернії; Ф. 570. Рівненська реальна гімназія; Ф. 215. Рівненське реальне училище) дозволяють це зробити достатньо репрезентативно [27, с. 22–24, 174].

Цей перший у Рівному середній навчальний заклад був відкритий у 1839 р. Упродовж 83 років його існування декілька разів змінювався його статус з огляду на процеси реформування у сфері освіти в Російській імперії. Як реальне училище згаданий навчальний заклад почав функціонувати у відповідності до Положення про середні навчальні заклади від 15 травня 1872 р. Рівненське реальне училище підпорядковувалося Міністерству Народної освіти і відносилося до Київського навчального округу. Курс навчання був розрахований на 7 років (6 основних класів і 1 підготовчий). Кількість учнів коливалася від 400 до 250 (мова йде про другу половину XIX – початок XX ст.). Це складало від 6 до 0, 8 % мешканців міста. Загальна чисельність вчительського колективу і адміністрації не перевищувала 30 осіб [24, с. 8]. Цікаво, що за етнічною приналежністю і в другій половині XIX ст. поміж учнів продовжувало залишатися багато вихідців із польських родин. Між тим в зазначений час освітньо-культурний простір повітового міста Рівного продовжував формуватися у першу чергу на ґрунті загальноросійських культурних надбань.

Варто підкреслити, що на відміну від попереднього періоду своєї діяльності, у другій половині XIX ст. це вже не був заклад закритого типу. Переважна частина учнів проживала в Рівному разом зі своїми батьками, чи то у родичів. Були й такі з

іногородніх (до десятка осіб), які в обмін на безкоштовне проживання займалися репетиторством з дітьми господарів помешкань, і у такий спосіб долучалися до процесу подальшого поширення знань, основи яких вони самі набували у середній школі [5, арк. 179].

На відміну від класичних гімназій, навчальний курс реальних училищ був зорієнтований на те, щоб готувати спеціалістів для різних сфер економічного життя держави. Так, з 1875 р. при п'ятому й шостому класах, окрім загального, почало функціонувати комерційне відділення, а також відкрився сьомий додатковий клас із механіко-технічним та хіміко-технологічним відділеннями. На комерційному відділенні навчання зосереджувалося на вивченні іноземних мов і комерційних наук. Закінчення відділень сьомого класу давало підготовку до практичної діяльності, пов'язаної із промисловою технікою і торгівлею [20, арк. 68–69].

Варто розглянути його діяльність не лише з точки зору характеристики навчально-виховного процесу, який може бути предметом розгляду окремого дослідження, а й у площині того, яким чином ця інституція об'єднувала навколо себе різні групи соціуму, формувала й власне продукувала міський культурний простір.

Як відомо, реальне училище утримувалося за рахунок коштів від державної скарбниці та збору платні за навчання. Таким чином, можемо говорити про участь як держави, так і батьків учнів, які оплачували їхнє перебування у цьому закладі, у формуванні цієї ніші освітньо-культурного осередку в повітовому центрі. Слушно згадати й про роль особистої ініціативи в появі цього другого на Волині (після губернського міста Житомира) середнього навчального закладу: мова йде про власника Рівного князя Фридерика Любомирського, який ініціював відкриття Рівненської гімназії. Завдячуючи його пожертвам цей осередок освіти мав власний двоповерховий будинок. Зазначимо, що й на сьогодні ця ошатна будівля є окрасою Рівного і має статус пам'ятки архітектури місцевого значення. Загалом на початку ХХ ст. із 14 реальних училищ Київського навчального округу Рівненське реальне училище було єдиним на теренах Волині, а його матеріальна база була однією з найкращих серед навчальних закладів губернії [20, с. 7].

Прискорення соціально-економічного розвитку міста Рівного у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. вимагало значно

вищого рівня освіченості міського населення. Відповідно зростали і його культурні потреби, задовольнити які мали доступні для широкого загалу заклади культури – бібліотеки, театри, музеї тощо. Однак у Рівному подібні заклади почали відкриватися лише на початку ХХ ст. і їх було недостатньо. Можливість користуватися бібліотекою Рівненського реального училища (бодай для самих учнів та їхніх наставників) дозволяла частково заповнити прогалину в культурному житті повітового міста.

Бібліотека училища складалася із двох відділів (фундаментального, яким переважно користувався учительський загал, і учнівського), була відома як одна з найкращих поміж середніх навчальних закладів Київського навчального округу.

Звернемося до спогадів бібліотекаря цього навчального закладу Ф.Пекарського, якому довелося працювати тут у роки Української національно-демократичної революції 1917–1919 рр. : «Це була школа з великими традиціями – тому-то в бібліотеці я побачив чимало польських книжок, які передали сюди після закриття ліцею в Крем'янці. Нічого казати, що бібліотека була багатюща: перші видання Пушкіна, Гнедича..., всі журнали «Библиотеки для чтения», «Киевской старины», називаю все цінне, не було тільки книжок українською мовою» [25, с. 31].

У 1891 р. фундаментальна (загальна) частина бібліотеки нараховувала більше 6 тисяч назв і понад 14 тисяч томів, навчальна література складала понад 4 тисячі примірників [13, арк. 209]. Її комплектування (у першу чергу учнівського відділу) чітко регламентувалося контролюючими державними органами – насамперед МНО. Так, регулярно друкувалися і доводилися до відома «Подробные систематические указатели книг, рассмотренные и одобренные Ученым Комитетом Министерства Народного Просвещения» [6, арк. 12]. Вона поповнювалася як безкоштовно виданнями офіційного характеру, так і шляхом закупівлі літератури переважно педагогічного, навчального і розважального змісту. Цікаво, що книжковий репертуар училищної бібліотеки урізноманітнювали видання, які стосувалися Волині (праці П.А.Тутковського, книга В.Каретнікова «Волынская губерния. Географическо-исторический очерк», окремі «Памятные книжки Волынской губернии» тощо [6, арк. 92; 13, арк. 34, 42, 197]. Регулярно училищна бібліотека поповнювалася й періодичними виданнями. Так, якщо в 1875 р. училище оформляло

підписку на 13 періодичних видань, то вже на початку ХХ ст. їхня кількість зросла до 47 одиниць [11, арк. 7; 14, арк. 82–82 зв.].

Цілком вірогідно, що бібліотечні книги потрапляли до рук і членів родини учнів, а також інших мешканців міста, які контактували з учителями чи окремими учнями. Траплялися випадки, що книги учні, а подекуди й учителі могли загубити й не повернути назад, у такому разі користувачам бібліотеки потрібно було компенсувати їхню вартість і такі книги вилучали з обліку, при цьому продовжуючи поповнювати училищну книгозбірню новими виданнями [12, арк. 113–115]. Цікаво, що поміж назв книг, вилучених з обігу, які або губилися, або вже не мали належного вигляду були видання пригодницької зарубіжної літератури (наприклад твори Жуль Верна), траплялися й окремі твори української класики (наприклад твори Марко Вовчок).

До речі, вилучені з училищної бібліотеки книги, фізичний стан яких був незадовільний, продовжували й у подальшому слугувати міським жителям, оскільки за дозволом училищної адміністрації усі бажаючі могли їх придбати за доволі символічну ціну [17, арк. 21–34]. Торуючи таким чином шлях до читачів – насамперед мешканців Рівного, книга поступово проникала в різні прошарки міського населення, у тому числі і незаможних городян.

На сьогодні, як відомо, збереглася лише незначна частина багатющої бібліотеки реального училища, яка розпорошена по збірках Рівненського обласного краєзнавчого музею, державного архіву Рівненської області та обласної наукової бібліотеки.

Довготривалий час (від 40-х до 80-х рр. ХІХ ст.), коли в місті були відсутні книжкові магазини, у Рівненському реальному училищі існував власний книжковий магазин з метою забезпечення учнів навчальною літературою, яку вони могли придбати, звичайно не безкоштовно. За окрему винагороду ним завідував один із учителів училища [8, арк. 3]. Це ще один із шляхів, яким чином задовольнялася потреба у книзі як джерелі знань.

Починаючи з 80-х рр. ХІХ ст. як складова навчально-виховного процесу в Рівненському реальному училищі усталилася практика проведення літературно-вокально-музичних ранків, вечорів тощо, на які запрошували почесних гостей, поміж яких були представники місцевої адміністрації, міської інтелігенції, священослужителі, військові, а також рідні й близькі учнів. Як правило, такі заходи присвячувалися завершенню навчального

року, відзначенню пам'ятних історичних дат, ювілейних роковин відомих діячів насамперед російської культури. Достатньо згадати про відзначення у стінах Рівненського реального училища 50-ї річниці оборони Севастополя (1904 р.), 50-річчя відміни кріпосного права (1911 р.) [5, арк. 79], 200-ліття перемоги російської армії над шведами у Полтавській битві (1909 р.) [7, арк. 4]. Проводилися шкільні свята й урочистості, присвячені 100-літньому ювілею від дня народження М.В.Гоголя [7, арк. 7], 200-літтю від дня народження М.В.Ломоносова (1911 р.) [5, арк. 188], пам'яті російських письменників С.Т.Аксакова, О.С.Хомякова [9, арк. 232а] тощо. А от вшанування 100-літнього ювілею Т.Г.Шевченка, ініційоване в українських губерніях міськими й земськими інституціями в 1914 р. попечитель Київського навчального округу А.Деревицький наказав у всіх без винятку навчальних закладах ігнорувати, «принимая во внимание, что областное наречие русского языка, на котором писал Шевченко, не служит ни орудием, ни предметом преподавания в русской школе, а его жизнь, личность и творчество не содержат в себе материала, который бы отвечал ее задачам и мог бы быть с пользой введен в курс школьного обучения» [2, арк. 2].

Слід наголосити, що програми всіх без винятку урочистих заходів обов'язково узгоджувалися із попечителем Київського навчального округу. Вони проводилися за участі учнівського оркестру, хору. Учні декламували вірші, брали участь у театральних дійствах. Під час їхнього проведення практикувалося нагородження книгами найбільш успішних учнів [28, арк. 140]. Це був ще один шлях, яким книга торувала собі дорогу до мешканців Рівного. Подекуди увесь склад училища брав участь у загальноміських урочистостях, як, наприклад, у 1911 р., коли у Рівному відзначали 50-ту річницю відміни кріпосного права [5, арк. 139–143].

На початок ХХ ст. за вказівкою попечителя КНО усталеною стала практика проведення спільних прогулянок до міських околиць усім учнівсько-викладацьким складом (це вже може розглядатися як елемент розважальної міської культури). Так, в циркулярі, надісланому з канцелярії Київського навчального округу наголошувалося, що «... весьма желательно, чтобы по возможности весь состав служащих училища участвовал в прогулке, причем преподаватели во всем принимали бы живое участие, и руководили играми, хоровым пением, музыкой...

хорошо было бы, если семьи служащих и родственники некоторых учеников также принимали участие в гулянии» [4, арк. 42].

Незважаючи на те, що існували певні обмеження зі сторони Міністерства народної освіти, вже на початку ХХ ст. учні Рівненського реального училища могли долучатися до таких видів розважальної культури як відвідування кінематографу (біоскопів) [7, арк. 195], перегляду вистав (зокрема, в театрі Зафрана) [10, арк. 33], музею Рівненського сільськогосподарського товариства [18], виставки картин, організованої у 1911 р. Рівненським артистичним товариством тощо.

Важливу роль у процесі творення освітньо-культурного простору міста Рівного відігравали вчителі реального училища. І не лише під час навчання, викладаючи учням основи знань з окремих навчальних дисциплін, а й у позаурочний час. Так, наприклад, викладач російської мови і словесності Веніамін Васильович Авдієв – вчитель В.Г.Короленка, – у майбутньому відомого російського письменника, «запрошував учнів на свою квартиру, де вони разом читали поетичні твори, співали, обговорювали актуальні на той час проблеми» [23, с. 52].

Викладацький склад училища за рекомендацією МНО у вихідні та урочисті дні в приміщенні училища для учнів старших класів практикував проведення популярно-наукових читань з різних галузей знань, основи яких викладалися в цьому навчальному закладі.

На громадських засадах учителі долучалися до проведення народних читань, ініційованих на початку ХХ ст. Рівненським повітовим комітетом Попечительства про народну тверезість у Народному домі [15, арк. 157–158]. Найбільший інтерес викликали ті із них, під час яких виступ лектора супроводжувався демонстрацією так званих «світлових» (або «туманних») картинок на екрані: у ліхтар з газовим пальником вставлялася фотопластина, зображенню могли надавати рух, тоді воно ніби оживало. Це видовище вражало присутніх і збирало великі аудиторії. Пристрій отримав назву «чарівного ліхтаря» [16, арк. 124]. Зображення відповідно до тематики лекції могли бути як рухомі, так і нерухомі, чорно-білі, з грою кольорів (так звані хромотронні), російського, чи іноземного виробництва.

Незважаючи на те, що міська культура залишалася становою, поступово у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

спостерігається подолання замкнутості духовного розвитку різних соціальних груп. Йде процес демократизації культури. Безумовно, формування культурного простору вимагало й відповідного культурного середовища як певної сфери існування і взаємодії культурних новацій і традицій. Цей процес залежав від багатьох факторів, зокрема від адміністративного статусу міста, господарсько-економічного стану регіону. Тогочасний досягнутий рівень життя вимагав підвищення культурного рівня суспільства. А цього можна було досягнути не лише шляхом поширення грамотності, але й базових загальноосвітніх знань, а також спеціальних знань, необхідних для модернізації економіки. У цьому сенсі діяльність реального училища в повітовому місті Рівному Волинської губернії відіграла важливу роль у формуванні освітньо-культурного простору. І навіть в умовах, коли в місті вже на початку ХХ ст. з'явилися інші освітні заклади – жіноча гімназія (1900 р.), чоловіча міська гімназія (1914 р.), три вищих початкових училища (1912–1914 рр.), цей навчальний заклад продовжував домінувати на теренах освітньо-культурного простору.

Джерела та література

1. Гуменюк А. О. Міста Правобережної України в другій половині ХІХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Анатолій Олексійович Гуменюк. – К., 1992. – 240 с.
2. Державний архів Вінницької області. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 2.
3. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 24.
4. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 31.
5. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 33.
6. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 34.
7. ДАРО. – Ф. Оп. 2. – Спр. 46.
8. ДАРО – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 75.
9. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. – 168.
10. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 198.
11. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 201.
12. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 203.
13. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 209.
14. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 216.
15. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 218.
16. ДАРО. – Ф. 215. – Оп. 2. – Спр. 219.
17. ДАРО. – Ф. 570. – Оп. 1. – Спр. 4.
18. Жизнь Волини. – 1910. – 9 мая. – С. 4.

19. Константинова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904 роки). – Запоріжжя: АА Тандем, 2010. – 596 с.
20. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии реальных училищ на 1911 год // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1911 год. – К., 1912.
21. Очерки русской культуры XIX века. Т. 1. Общественно-культурная среда. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 384 с.
22. Пономарьова Т. О. Світла особистість імперії темряви. В. Короленко на Рівненщині: джерела, літературні дослідження та краєзнавчі нариси. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2010. – 304 с.
23. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. – Житомир: Изд. губерnsk. статист. ком., 1916. – 548 с.
24. Прищеп О. П. Рівненська реальна гімназія (училище) у житті міста XIX – початку XX ст. // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. – Випуск 2. – Рівне, 2005. – С. 7–10.
25. Прищеп О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. – Рівне, 2006. – 223 с.
26. Прищеп О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Прищеп. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 287 с.
27. Ровенський обласний державний архів. Путівник. – К.: Наукова думка, 1970. – 259 с.
28. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.) / Д. М. Чорний // Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 304 с.

УДК: 94 (477.8): 94 (438)

В.Л.Галуха

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття є спробою узагальнити матеріал про передумови, законодавче забезпечення й проведення заходів, спрямованих на удосконалення системи землекористування й землеволодіння у Волинському воєводстві в процесі реалізації аграрної реформи.

Ключові слова: ліквідація сервітутів, землеволодіння, землекористування, аграрна реформа, Волинське воєводство.

Статья является попыткой обобщить материал о предпосылках, законодательном обеспечении и проведении мер, направленных на усовершенствование системы землепользования и землевладения в Волинском воеводстве в процессе реализации аграрной реформы.

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРИЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПИСУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20